

İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türkiye'nin Hava Savunmasını Güçlendirmek İçin İngiltere'den Talep Ettiği Askeri Yardımlar (1936-1939)

Nihan Eyüboğlu ERDEM¹

Özet

Türkiye her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemiş olsa da, bilhassa stratejik konumunu göz önünde bulundurarak savaş öncesinde bir takım tedbirler alma gereğini duymuştur. Özellikle hava kuvvetlerinin takviye edilmesine önem veren Türkiye, bu husustaki eksikliklerini mümkün olduğunca tamamlayarak ordusunu modernize etmeye çalışmıştır. Bu amaçla 1926'da Musul meselesinin çözüme kavuşmasının ardından giderek yakınlaşmaya başladığı İngiltere'ye başvurmuştur. 1936 yılına gelindiğinde savunma gücünü artırma çalışmalarına hız veren Türkiye, bu tarihten itibaren İngiltere'den uçak ve teçhizat talebinde bulunmaya başlamıştır. Savaş tehlikesinin giderek artmaya başladığı bir dönemde stratejik öneminden dolayı dostluğuna çok değer verdiği Türkiye'yi kendi yanına çekmeye çalışan İngiltere, bu yardım talebini büyük bir sevinçle karşılamıştır. Böylece bu tarihten itibaren iki ülke arasında askeri uçak pazarlığı başlamış ve bu konudaki müzakereler 1939 yılına dek sürmüştür. Bu çalışmada belirtilen dönemde (1936-1939) Türkiye'nin, hava savunmasını güçlendirmek amacıyla İngiltere'den uçak ve askeri teçhizat talebinde bulunması karşısında söz konusu bu iki ülke arasındaki pazarlık süreci incelenecek ve aynı zamanda bu "pazarlık" üzerinden İkinci Dünya Savaşı öncesindeki Türk-İngiliz ilişkileri genel bir çerçeve içerisinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İkinci Dünya Savaşı, Birleşik Krallık, Musul Meselesi, Askeri Uçak, Türk Ordusu, Askeri Yardım, Askeri Ekipman, Hava Savunması

Turkey's Military Aid Requested from Britain to Strengthen Its Air Defence before the Second World War (1936-1939)

Abstract

Although Turkey did not actually enter the Second World War, it felt the need to take some precautions before the war, especially considering its strategic position. Turkey, which attaches particular importance to the reinforcement of its air force, has tried to modernize its army by completing its deficiencies in this subject as much as possible. For this purpose, Turkey applied to the United Kingdom, with which it gradually became closer after the Mosul issue was resolved in 1926. Accelerating its efforts to increase its defence power in 1936, Turkey began to request military aircraft and equipment from the United Kingdom since that date. At a time when the danger of war started to increase, England, which tried to attract Turkey to its side, welcomed this request for help with joy because of Turkey's strategic importance. Thus, from this date on, military aircraft bargaining began between the two countries and the negotiations on this issue continued until 1939. In this study, the bargaining process between these two countries will be examined in the face of Turkey's request for aircraft and military equipment from the United Kingdom in order to strengthen its air defence. At the same time, the study aims to shed light on Turkish-British relations before the Second World War in a general framework through this bargain.

Key Words: Turkey, The Second World War, The United Kingdom, The Mosul Issue, Military Aircraft, Turkish Army, Military Support, Military Equipment, Air Defence

¹ Öğr Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, E-posta: neyuboglu@sakarya.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0002-7974-9561>

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sırasında doğrudan, Milli Mücadele sürecinde ise dolaylı bir mücadele şeklinde ilerleyen Türk-İngiliz ilişkileri, 1926'da Musul meselesinin çözüme kavuşturulmasıyla birlikte yumuşamaya başlamış ve 1936'daki Montrö Konferansı ile birlikte bir iş birliği evresine girmiştir. Bu dönemde, Almanya ve bilhassa İtalya'nın revizyonist faaliyetlerinden tedirgin olan Türkiye, İngiltere'nin liderliğini yaptığı Akdeniz İttifakı'na katılmıştır. Böylece Türkiye, bir yandan söz konusu bu iki devletten gelebilecek herhangi bir tehdide karşı sınırlarını güvence altına almaya çalışırken, bir yandan da muhtemel bir savaş durumunda dış politikasının yöneleceği tarafı açık bir biçimde ortaya koymuştur. Savaş tehlikesi giderek artarken, Türkiye'yi siyasi olarak İngiltere'ye bağlayan bu gelişme ile iki ülke arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır.²

19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması, Türk-İngiliz ilişkilerinde ayrı bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Nitekim Türkiye, bu antlaşmayı imzalayarak fiilen katılmadığı savaşta, hukuken taraf olarak İngiltere ve Fransa'yla birlikte Müttefik devletlerin yanında yer almıştır.³

Türkiye ile İngiltere arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak iki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler de olumlu bir şekilde seyretmeye başlamış ve bazı girişimlerde bulunularak Türk-İngiliz iktisadi ilişkileri, daha da arttırılmaya çalışılmıştır. İngiltere, bilhassa Türk dış ticaretinde ciddi bir paya sahip olan Almanya'nın Türkiye üzerindeki iktisadi nüfuzunu azaltabilmek için, bu konuda yoğun bir çaba harcamıştır.⁴ Türkiye'nin, Almanya'ya olan ticari bağımlılığının beraberinde siyasi yakınlığı da getirmesini Orta Doğu'daki çıkarları açısından büyük bir tehdit olarak gören İngiltere'nin duyduğu bu rahatsızlığın giderek artması, Türk-İngiliz iktisadi ve siyasi ilişkilerine yeni bir yön vermiştir.⁵ İki ülke arasında bir süredir devam eden ticaret ve finans görüşmeleri yoğun bir döneme girmiş ve Türkiye'den bir ekonomi heyeti Londra'ya gönderilmiştir.⁶

Devletlerarasındaki siyasi ve ekonomik dengelerin neredeyse tümüyle değiştiği İkinci Dünya Savaşı öncesindeki dönemde Türkiye'yi ihtiyaç duyduğu askeri desteği İngiltere'den talep etmeye teşvik eden nedenler, bu dönemdeki Türk-İngiliz iktisadi ilişkilerinden de büyük

² Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Yay., Ankara 1975, s. 24.

³ Fatma Anıl Öztop, *Türk-İngiliz İlişkileri (1939-1945)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010, s. 91.

⁴ Mehmet Gönülbol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1789-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 118.

⁵ Elif Uyar, *Türk-İngiliz Siyasal İlişkileri (1929-1936)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., Antalya 2007, s. 178.

⁶ Ayın Tarihi, Mart 1938, No.52, I- Türkiye a: İçerde, s.62.

ölçüde etkilenmiştir. Zira özellikle 1938 yılından itibaren Türkiye'nin İngiltere'ye duyduğu yakınlık, İngilizlerin cömert ekonomik yardımlarının kapsamı ve miktarı ile doğru orantılı bir şekilde artmakla kalmamış, aynı zamanda kredi vaatleri yerine getirildikçe Türk-İngiliz ilişkileri olumlu bir yönde ilerlemeye devam etmiştir. Dolayısıyla savaş öncesi dönemde Türk dış politikasına en fazla yön veren devlet olan İngiltere'nin Türklere verdiği ekonomik ve askeri yardımın, Türkiye'nin savaş sırasında yer alacağı tarafı seçmesinde çok büyük bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu duruma bağlı olarak, Türkiye'nin hava kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla İngiltere'den uçak ve askeri teçhizat talebinde bulunması konusuna geçmeden önce, iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir adım teşkil eden 1938 tarihli Türk-İngiliz Silahlanma Kredisi Antlaşması'na değinmek faydalı olacaktır.

1. 1938 Tarihli Türk-İngiliz Silahlanma Kredisi Antlaşması

27 Mayıs 1938'de Birleşik Krallık'ın ilgili departmanlarının temsilcileri bir araya gelerek Türkiye'nin, silahlanma ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendilerinden talep ettiği yaklaşık € 6,000,000'lik bir kredinin hangi yol ve araçla verilebileceğini görüşmek için bir toplantı yapmışlardır. Bu konuda Birleşik Krallık'ın karşısındaki başlıca zorluk, Türkiye için büyük önem taşıyan böyle bir kredinin hangi yolla temin edileceğiydi. Çünkü Londra'daki Türk Ekonomi Heyeti'nin silahlanma alımları için teminat olarak gösterebileceği hiçbir kaynak yoktu. Diğer taraftan Türkiye'nin diğer devletlerin, mesela Almanya'nın herhangi bir teminata ihtiyaç duymadan kendilerine kredi vermeye gönüllü olacaklarını iddia etmesi, durumu Birleşik Krallık adına daha da güçleştiriyordu.⁷ Zira İngilizler tarafından geri çevrilen kırgın bir Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarının Almanlar tarafından karşılanması, Birleşik Krallık açısından tahammül edilmesi oldukça güç bir olasılıktı. Dolayısıyla, çıkması muhtemel bir savaşta ve belki de sonrasında Birleşik Krallık'ın, sadık bir müttefik olarak Türkiye'nin dostluğuna duyacağı gereksinim, Türklerin istediği kredilerin verilmesinin önündeki engelleri ve itirazları ortadan kaldırmıştır.⁸ Birleşik Krallık İhracat Kredileri Garanti Departmanı'nın silah ticaretini finanse etmesinin kanunen yasak olması nedeniyle Türkiye'ye € 6,000,000'lik bir silahlanma kredisinin verilmesi, Avam Kamarası'nda bazı itirazların doğmasına sebep olmuştur. Bu kredinin Türkiye'ye verilebilmesi için çeşitli çözüm yolları aranmış ve nihayet özel bir Parlamento Yasası çıkarılmak suretiyle Türkiye'ye gerekli olan bu € 16,000,000'lik silahlanma kredisinin, doğrudan İngiliz hazinesi tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır.⁹ Gerekli prosedürlerin tamamlanmasının ardından 27 Mayıs 1938 tarihinde Türkiye ile Birleşik Krallık arasında, € 10,000,000'i ticaret, € 6,000,000'i ise silahlanma

⁷ PRO, T 160/1191, *Anglo-Turkish Armaments Credit Agreement*, 27.04.1938

⁸ Erdoğan Karakuş, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerinde Türk-İngiliz İlişkileri (1938-1939)*, IQ Yay., İstanbul 2006, s. 162.

⁹ Ayın Tarihi, Mayıs 1938, No:54, *Türkiye'ye Kredi*, s. 166.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

kredisi olmak üzere toplam € 16,000,000'lik bir kredinin Türklere verilmesini ön gören bir antlaşma imzalanmıştır.¹⁰

Birleşik Krallık'tan aldığı bu kredinin ardından Türkiye'nin silahlanma çalışmaları hız kazanmış ve bu ülkeye peş peşe silahlanma siparişleri vermeye başlanmıştır. Türkiye tarafından verilen bu siparişlerin yerine getirilme sürecinde, iki ülke arasındaki ilişkiler daha da yakınlaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında Birleşik Krallık tarafından Türklere verilen ekonomik desteğin, beraberinde siyasi yakınlığı da getirdiğini söylemek mümkündür.

2. Türkiye'nin Birleşik Krallık'tan Uçak Talebinde Bulunması

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesinde hava savunmasındaki eksiklikleri karşılamak amacıyla hazırladığı ihtiyaç programındaki gereksinimleri tamamlamak üzere harekete geçmeden önce İngiltere'deki De Havilland Uçak Fabrikası'ndan üç adet uçak siparişi vermiştir. Londra'dan saatte ortalama 220 km.lik bir hızla yola çıkan bu uçaklar, 10 Mayıs 1936'da Ankara'ya ulaşmışlardır.¹¹

İngiltere'nin Ankara'daki Büyükelçisi Sir Percy Loraine tarafından İngiliz Büyükelçiliği'ne verilen bilgiye göre, Yugoslav Hava Kuvvetleri'nin yakın bir tarihte İngiltere'den satın aldığı uçaklarla çok yakından ilgilenen Türkler, talepleri için ilgili firmalar olan Hawker ve Rolls Royce ile iletişim kurmayı arzu ediyordu. Ayrıca Türkler, mümkün olması halinde örnek bir makineyle birlikte bir temsilcinin Türkiye'ye gönderilmesini umuyordu.¹²

Türk Dışişleri Bakanı, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi'ne, Türk Genelkurmayı'nın, yapılacak incelemeler sonucunda İngiliz teçhizatının diğer ülkelerinkine kıyasla daha üstün niteliklere sahip olduklarının anlaşılması durumunda, Türk Hava Kuvvetleri'nin yeniden donanımı için ihtiyaç duyulan tüm siparişin Birleşik Krallık'a verilmesi düşüncesinde olduğunu bildirmiştir.¹³ Loraine, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Türk Hava Kuvvetleri'nin yeniden donanımının İngiliz teçhizatı ile yapılması konusuna büyük bir önem verdiğine yönelik fikrini de bu mektubuna eklemiştir.¹⁴

İngiltere'nin, Yugoslavya'ya sattığı askeri uçakları incelemek üzere Hava Müsteşarı Albay Celal Yakal'ın komutası altında olan beş kişilik bir heyet, iki gün kalacakları Belgrad'a gönderilmiştir. En iyi uzmanlardan oluşan bu heyetin görevi müzakere ederek uçak alımını

¹⁰ Karakuş, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerinde Türk-İngiliz İlişkileri (1935-1939)*, s. 162.

¹¹ Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030/10/60/406/5, 12.05.1936

¹² PRO, AIR 2/1673, *British Embassy/Angora*, Telegram No:137, 20.11.1935

¹³ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 01.12.1935

¹⁴ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 01.12.1935

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

sonuçlandırmaktı. Bu heyet, daha sonra son model askeri uçakların özelliklerini incelemek ve bu uçakların performanslarını görmek üzere Londra'ya hareket edecekti.¹⁵

9 Aralıkta Londra'ya gitmek için yola çıkan Türk heyetinin başkanı Albay Yakal, ilk etapta öncelikle “avcı uçakları” ile ilgilendiklerini belirtmiş ve Furry'den daha modern bir tasarıma sahip avcı uçaklarına ihtiyaç duyacaklarını dile getirmiştir. Ardından Yakal, 45 adet uçağın muhtemelen Türkiye'nin gereksinimini karşılamaya yeterli olacağını da sözlerine eklemiştir.¹⁶

Bunların yanı sıra Türk heyeti, İngilizlerden filo ile iş birliği yapması için yüksek hıza sahip, 300 mil menzili olan deniz keşif uçağı da talep etmiştir. Bu konudaki talep, diğerlerine nazaran çok daha az sayılabilecek bir miktarda olup, yalnızca 6 adetti.¹⁷

Türkiye'nin, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin ekipmanı ve örgütlenmesine büyük bir ilgi göstermesi ve üstelik ciddi olarak bu ülkeden uçak siparişinde bulunmayı düşünmesi, İngilizler açısından oldukça memnuniyet vericiydi. Bu konudaki en büyük sorun, Türkler tarafından sipariş edilmesi düşünülen uçakların teslim tarihleriydi. Zira Türk heyeti, talep etmeyi planladıkları uçakların mümkünse altı ay içerisinde Türkiye'ye teslim edilmesini istiyordu. Dahası, Türk heyeti ile yapılan görüşmeler, Türk Hava Kuvvetleri'nin Birleşik Krallık'tan 1937'de daha yüksek performanslı savaş uçakları talep edeceklerini ortaya koymuştu.¹⁸

İngiliz Büyükelçisi, 6 Aralıkta Birleşik Krallık Hava Bakanlığı'na dikkat çekici bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta verilen bilgiye göre Türk Dışişleri Bakanı tarafından, bir saldırı olması halinde Türkiye'nin Akdeniz'deki Büyük Britanya'ya mümkün olan her türlü desteği vereceği taahhüt ediliyordu. Bununla birlikte, bu desteğin bir sonucu olarak sipariş verildikten sonraki altı ay içerisinde İngilizlerin, uçakları Türkiye'ye teslim etmesi gerekiyordu.¹⁹ Yani Türkiye, İngiliz çıkarları için şüphesiz çok büyük bir önem taşıyan Akdeniz bölgesinde olası bir tehlikeye karşı İngiltere'ye vereceği desteği, talep edeceği siparişlerin istediği tarihte kendisine verilmesi şartına bağlamıştır.

Türkiye'nin söz konusu bu bölgede kendilerine vereceği desteğin son derece önemli olmasına rağmen, Birleşik Krallık Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı temsilcisi, Albay Celal Yakal'a, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çok büyük bir üretim sıkıntısı içerisinde olduğunu söylemiş ve 40 ya da 50 adet uçağın, Türklerin istediği şekilde 6 ay gibi bir sürede teslim edilmesinin mümkün olamayacağını bildirmiştir.

¹⁵ PRO, AIR 2/1673, *Aircraft for Turkey*, 04.12.1935

¹⁶ PRO, AIR 2/1673, *Visit of Turkish Mission*, 16.12.1935

¹⁷ PRO, AIR 2/1673, *Notes on Interview Between D.C.A.S. and Turkish Mission*, 14.12.1935

¹⁸ PRO, AIR 2/1673, *Notes on Interview Between D.C.A.S. and Turkish Mission*, 14.12.1935

¹⁹ PRO, AIR 2/1673, *Visit of Turkish Mission*, 16.12.1936

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Yine de Kurmay Başkanlığı temsilcisi, kesin olmamakla birlikte, Türk pilotlarını eğitmek üzere Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin teslimatlarından bir kaç uçağı ayırabileceklerini söylemiştir.²⁰

Birleşik Krallık Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı'nın 13 Ocak 1936 tarihli notu, Londra'daki Türk heyetinin Birleşik Krallıktan 30 adet "Gauntlet" ve 15 adet "Gladyatör" uçağı sipariş etmeyi düşündüklerini ortaya koyuyordu. Heyetin talep ettiği son teslim tarihi, Gauntlet uçakları için Nisan 1936, Gladyatör uçakları için ise Ekim 1936 idi. Türk heyeti, ilgili yetkili tarafından erken teslimlerin yapılmasını beklememeleri hususunda uyarılmıştır. Ayrıca heyete, Birleşik Krallık Hava Bakanlığı'nın İngilizlerin kendi gelişme programının temel gereksinimlerine zarar vermeyecek şekilde, Türklerin ihtiyaçlarını karşılamak için elinden gelen her şeyi yapacağı açıklanmıştır.²¹

Türk heyeti tarafından önerilen bu teslim tarihlerinin, Birleşik Krallık'ın kendi programı üzerinde yaratacağı düşünülen tahmini etki şu şekilde olacaktır:²²

(i) 1936'da yeni savaş uçağı filosunu oluşturmak yaklaşık olarak 1,5 ay gecikecekti.

(ii) Aksi halde, Haziran 1937'ye kadar bitirilebilecek olan savaş uçağı filolarının arkasından, yedek çalışmalarının tamamlanması, yaklaşık olarak 1,5 ay gecikecekti.

(iii) Birleşik Krallık Hava Bakanlığı'nın, Eylül 1936 ve Mayıs 1937 tarihleri arasında herhangi bir acil ihtiyacı karşılama gücünü bir dereceye kadar düşürecekti.

Anlaşıldığı üzere Türk heyetinin sipariş etmeyi düşündüğü uçakların talep edilen tarihte teslim edilmesi, muhtemelen Birleşik Krallık'ın "yeniden donanım" programına hayli zarar verecekti. Dahası Türk ihtiyaçlarının istenilen şekilde yerine getirilmesi, açıkçası İngiltere'nin kendi programından ödün vermesine ya da ertelemeye bulunmasına bağlı olacaktır. Böyle hassas bir noktada Birleşik Krallık'ın tutumuna etki edecek en temel faktör, İngilizlerin Türkiye'nin taleplerini karşılamak üzere kendi ihtiyaçlarından ne dereceye kadar ödün vermeye hazır olduğu ve Türklerin böylesine değerli bir fedakârlığa ne şekilde karşılık vereceklerinin ön görülmesi idi.

Londra'da bulunan Türk heyeti, İngiliz deniz uçağıyla da ilgilendiklerini belirtmiş ve bunun üzerine bir İngiliz Filo Komutanı, heyet başkanı Albay Yakal'a, isteklerine yönelik çeşitli önerilerde bulunmuştur.²³ Türk Hava Kuvvetleri için alınması gerekli görülen 6 adet deniz uçağı için çeşitli firmalarla görüşülmüş ve gerekli incelemeler yapıldıktan sonra İngiliz "Walrus" amfibi uçağının, aranan özellikleri taşıdığına karar verilmiştir. Söz konusu bu 6

²⁰ PRO, AIR 2/1673, *Notes on Interview Between D.C.A.S. and Turkish Mission*, 14.12.1935

²¹ PRO, AIR 2/1673, *Aircraft for Turkey*, 13.01.1936

²² PRO, AIR 2/1673, *Aircraft for Turkey*, 13.01.1936

²³ PRO, AIR 2/1673/16, *Aircraft for Turkey*, 16.01.1936

adet uçağın ve bu uçağın sonraki tarihlerde alınacak olan yedek parça, yedek motor gibi ihtiyaçlarının pazarlık yoluyla satın alınması uygun görülmüştür.²⁴

3. Türkiye'nin Blenheim Uçağı Satın Almak Üzere Girişimde Bulunması

Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'ndan edinilen bilgiye göre, Türkiye "Blenheim" uçağı satın almak üzere İngiliz Bristol Uçak Şirketi ile iletişime geçmişti. İngiliz Hava Bakanlığı'ndan, Blenheim uçağının tedarik edilmesi için bir süredir Türk yetkililerle görüştiklerini doğrulayan Bristol Uçak Şirketi'ne, 29 adet uçak için belirli bir dağıtım programının Bakanlık tarafından onaylanacağını bildiren bir mektup gönderilmiştir. Ne var ki, Türkiye'nin 29 adet uçağın satın alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasının uzun süreceğini düşünmesi üzerine, temin edilecek Blenheim uçak sayısı 12'ye düşürülmüştür.²⁵

İngiltere'ye sipariş edilecek olan bu 12 adet Bristol Blenheim hafif bombardıman uçaklarının, bedeli 1936 ve 1937 bütçelerinden ödenmek üzere pazarlıkla satın alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca Milli Savunma ve Maliye Bakanlıkları, 1937 döviz cetvelinde dikkate alınması suretiyle bu satın alımları karşılamak için 1937 bütçesine geçici bir yetki ile 180,000 sterlinlik döviz izni verilmesini onaylamışlardır.²⁶

Türkiye, Hawker Aircraft Lmt. Aracılığı ile Bristol motoru ile "Gauntlet" ve "Gladiator" avcı uçakları ve 142 adet bombardıman uçağı sipariş etmeye yönelik tekliflerini, Bristol Uçak Şirketi'ne iletmiştir. 20 adet "Gauntlet" uçağı için 3,400 £, uçak gövdesi başına her motor ve aksesuar için 2,580 £ ve her uçak pervanesi için 50 £ ödenmesini içeren bu teklife göre, her makinenin değeri 6,030 £ ve toplam değeri ise 120,600 £ olacaktır.²⁷

Türkiye'nin yapmış olduğu aynı teklife göre, 30 "Gladiator" uçağı için 3,850 £ uçak gövdesi başına her motor ve aksesuarlar için 2,600 £ ve her metal uçak pervanesi için 385 £ ödenecekti. Buna göre, her makinenin değeri, 6,835 £ ve sözleşmenin toplam değeri ise 205,050 £ olacaktır.²⁸

İngiliz Hava Bakanlığı, konuyu değerlendirdikten sonra 1937 yılında Türkiye'ye 12 adet Blenheim uçağı tedarik edebilecekleri sonucuna ulaşmıştır.²⁹ İngiliz Hava Bakanlığı ve Bristol Uçak Şirketi arasında konuyla ilgili yapılan görüşmelerin sonucunda, Türkiye'ye 12 adet Blenheim uçağının aşağıda belirtilen şu koşullara bağlı olarak temin edileceği Londra'daki Türk Büyükelçisi'ne bildirilmiştir.³⁰

²⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030/18/01/02/78/74/11, 03.09.1937

²⁵ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 13.08.1936

²⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030/18/01/02/68/78/01, 16.09.1936

²⁷ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 12.02.1936

²⁸ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 12.02.1936

²⁹ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 24.03.1936

³⁰ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 28.04.1936

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Teslim edilecek olan *Bristol* Blenheim uçağı, oynar başlıklı pervaneye sahip iki adet *Bristol* Mercury motoruyla donatılacaktı. Uçakta bulunacak olan diğer cihazlar ise şunlardı: 1 adet hava hızı göstergesi, 1 adet altimetre, 2 adet emme basıncı göstergesi, 1 adet elektrikli motor hızı göstergesi, 2 adet yağ basıncı göstergesi, 2 adet yağ sıcaklık termometresi, 1 adet ön ve arka seviyesi, 2 adet yağ içeriği göstergesi, 2 adet yakıt basıncı göstergesi, 1 adet pusula, 1 adet tekerlek freni göstergesi, 1 adet takım aydınlatma göstergesi ve anahtar tablosu, 1 adet navigasyon aydınlatma düğmesi, 2 adet motor anahtarı, 2 adet el ateşleme manyetosu ve düğmesi.

Ayrıca uçak için şu hazırlıkların da yapılmasına karar verilmiştir:

(a) Kanatta bir adet “Vickers 303” makineli tüfeğinin tertibatı ve mühimmat kutusu ve boş sandık ve bağlantı kanalları ile birlikte makineli tüfek için gerekli olan montajlar, uçağın bir parçası olarak monte edilmiştir.

(b) Mühimmat bidonlarını istiflemek için, yerle birlikte bir silah kulesi (Fakat silah montajını içermez.) montajı.

(c) Kanatlarda bomba taşıma. Gerekli kızakları (gemi kızağı) taşımak için uygun görülen montaj noktaları.

Yukarıda belirtilen özelliklerle donatılmış olan makine, İngiliz Hava Bakanlığı'nın standart ekipmanlarını yakalamak üzere tasarlanmış olup, bu özelliklerde değişiklik yapılması söz konusu değildir. Ayrıca, ilk uçağın yapımı henüz bitmediği için ve belki de Türkiye'ye taahhüt edilen teslim tarihlerinden önce bazı değişikliklere uğrayacak olması nedeniyle, Bristol Uçak Şirketi şu aşamada bu tür bir uçağın fiyatı hakkında kesin rakam verecek bir durumda değildi.

Teknik Özellikler

Bristol Uçak Şirketi, şu aşamada “Bristol” Blenheim uçağının teknik özellikleri hakkında Türkiye'ye ayrıntılı bilgi veremeyeceklerini iletmiştir. Bununla birlikte Şirket, Türklere tedarik edilecek olan makinelerin, İngiliz Hava Bakanlığı için yapılan makinelerle kesinlikle aynı özellikleri taşıyacağını dair garanti vereceklerini ifade ettikten sonra, Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne temin edilen makine modellerinde herhangi bir değişiklik yapmayı üstlenemeyeceklerini de belirtmiştir.

Teslimat

Bristol Uçak Şirketi tarafından sonradan belirtilecek ödeme koşullarına uyulmasına bağlı olarak, uçakların teslimatları her ay bir tane (12 adet) olmak üzere 1937 yılı içerisinde yapılacaktır.

Ödeme Koşulları

Bristol Uçak Şirketi, söz konusu uçaklar için Türkiye tarafından yapılacak olan ödemenin, İngiltere Bankası'nda bulunan hesaplarına yatırılmasını talep etmektedir. Her makine için gerekli ödeme bu hesaba yatırıldığında, teslimat programında belirtilen tarihe kadar sipariş edilen uçakların serbest bırakılması için gerekli olan başvuru, en az bir ay önce İngiliz Hava Bakanlığı'na yapılacaktır.

Bristol Uçak Şirketi, Londra'daki devlet dairelerinden edindiği bilgiye dayanarak, Türkiye'den İngiltere'ye para transferleriyle ilgili olarak o tarihlerde yaşanan gecikme sebebiyle, Türkiye tarafından kendilerine yapılacak ilk ödeme için muhtemel en erken tarihin Kasım 1936 olacağını tahmin ediyordu. Ayrıca Bristol Uçak Şirketi'nin düşüncesine göre, kendilerine herhangi bir ödeme yapılmadan önce, Türkiye'nin ödemesi gereken borçlar nedeniyle, bir uçağın satın alınmasına yetecek kadar sterlinin 1936 sonuna kadar tahakkuk ettirilmesi mümkün değildi. Bu durumda Şirket, Türk yetkililere 1 Ocak 1937'de ya da daha öncesinde teslim edilecek ilk makinenin maliyetini tam olarak karşılamak üzere, bu tür ek sterlin tutarları için ayrı düzenlemeler yapmaları önerisinde bulunmuştur.

Bristol Uçak Şirketi'nin Müdürü G. H. Abell, Türkiye'nin, kendilerinden Blenheim uçağı satın almak için gerekli olan parayı tedarik etmeyi başardıklarını İngiliz Hava Bakanlığı'na bildirmiştir. Türkiye ve İngiltere arasındaki Ticaret Antlaşması kapsamında mevcut paranın yeterli olmayışı, Türkiye'nin bu siparişi daha önceden verememesinin, dolayısıyla taraflar arasında bir sözleşme yapılamayışının nedeniydi. Mr. Abell'in düşüncesine göre, Türkler sipariş etmeyi düşündükleri uçaklar için gereken parayı başka kaynaklardan temin etmişlerdi.³¹

Türkiye'nin, Birleşik Krallık'tan sipariş ettiği 12 Bristol uçağının arzu ettiği tarihte teslim edilmesi pek mümkün görünmüyordu. Çünkü İngiliz Hava Bakanlığı'nın verdiği bilgiye göre Birleşik Krallık, Nos. 29, 30, 77, 78, 79, 151, 152, 153, 154 ve 297-305 olmak üzere Finlandiya'dan toplam 18, Nos. 201-210, 231-240, 261-270 ve 306-315 olmak üzere Avustralya'dan ise toplam 40 adet "Blenheim" ve "Bristol 149s" talebi daha almıştır.³²

Birleşik Krallık için, politik olarak Türkiye ve Avustralya'nın taleplerini yerine getirmenin çok önemli olduğuna inanan İngiliz Hava Bakanı, Türklerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çeşitli önerilerde bulunmuştur.³³ Türkiye ile yakın ilişkiler kurmanın İngiliz çıkarlarına hizmet edeceğini düşünen Hava Bakanı'na göre, Türk isteklerini ellerinden geldiğince karşılamak konusundaki arzularını göstermeleri için izlenecek en iyi yol, İngiliz Hava Bakanlığı'nın kendi gereksinimleri için belirlediği C Tasarısı'ndaki uçak filolarının

³¹ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 13.08.1936

³² PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 17.08.1936

³³ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 17.08.1936

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

tamamlanması için ayrılmış olan erken teslimatlardan iki tanesini Türklere tahsis etmek ve kalan 10 tanesini ise, C Tasarısı'ndaki eksiklikler tamamlandıktan sonra onlara vermektir.³⁴

İngiltere, 12 adet *Blenheim* uçağına sahip olmak isteyen Türkiye'ye özel bir muamele yaparak bir ilk teslimat olarak kendi üretim serilerinden *Nos.31 ve 32'nin*, ikinci teslimat olarak ise bu serilerden *Nos.191-200'ün* Türklere verilmesine karar vermiştir. Ancak İngiltere'nin sadece Türk makinelerini değil, tüm üretim akışını değiştirecek hiçbir yapısal değişikliği kabul etmesi mümkün olmayacağı için bu özel düzenlemenin gerçekleşmesinin, Türkiye'nin Birleşik Krallık Hava Kuvvetleri standardına uygun olarak yapılan makineleri kabul etmek zorunda olduğu şartına bağlı olacağı, hem Bristol Uçak Şirketi'ne hem de Türk yetkililere bildirilmiştir.³⁵

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Türklere 12 adet *Blenheim* uçağı temin edilmesiyle ilgili olarak, uçakta bulunan silah taretleri konusunda da ayrı bir endişeye sahipti. Zira Bakanlığın düşüncesine göre, bu bir sırdı. Dolayısıyla, Türklere İngiliz silah taretlerine sahip olamayacakları çok açık bir biçimde ifade edilmeli ve daha küçük makineler alıp kendi düzenlemelerini yapmaları, uçaklar teslim edildikten sonra eksiklikleri tamamlamaları tavsiye edilmeliydi.³⁶

İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın edindiği bilgiye göre, Türklere tedarik edilecek 12 *Blenheim* uçağının ilk iki tanesi yaklaşık olarak Nisan ayında, kalan 10 tanesi ise Ekim-Kasım gibi hazır hale gelecekti. Teslim edilecek uçaklarda daha az bir güçle çalışan arka silah taretleri, *Lewis* silahı montajı, önu sabit tabanca ve çalışma mekanizması, bomba taşıyıcıları ve dişli bomba bırakma, otomatik kontrol ve kablosuz verici ve alıcı ve diğer küçük birkaç parça daha bulunacaktı. Bunun, uçakların doğal olarak az ya da çok tamamlanmış bir durumda kendilerine teslim edileceğini bekleyen Türklere için çokta memnuniyet verici bir düzenleme olmayacağı açıktı. Bristol Uçak Şirketi, yukarıda belirtilen tüm gizli öğelerin yerine gizli olmayan ekipmanları koyabileceğini söylemiştir. Ne var ki, böyle bir uygulama Türklerin *Blenheim* siparişinin yanı sıra aynı zamanda İngilizlerin kendi uçak üretimlerini de geciktirecekti. Bu nedenle İngiliz Hava Bakanlığı, bu teklife sıcak bakmamıştır. İngiltere'nin, Türklere teslim edilecek uçaklarda Türkiye'nin öğrenmesine izin veremeyeceği en mühim öğeler bomba taşıyıcıları ve arka silah taretiydi. Yine de İngiliz Hava Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı'nın, bu sorunu çözebilmek için öncelikle Türklere verilecek uçaklarda hangi öğelerin gizli olarak kabul edileceğine ve Türklerin itirazına maruz kalmadan bunlardan hangilerinin uçaktan çıkarılabileceğine karar vermesi gerekecekti.³⁷

³⁴ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 21.08.1936

³⁵ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 07.09.1936

³⁶ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 09.09.1936

³⁷ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 11.09.1936

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Türkiye, Blenheim uçağı satın almak üzere Bristol Uçak Şirketi ile görüşmelerine devam ederken, farklı uçak şirketleri de Türklere uçak temin etmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. *Daily Telegraph* gazetesi muhabiri ve *General Aircraft Şirketi*'nin Türkiye'deki temsilcisi Mr. Walton'dan öğrenildiğine göre, *Messrs Hawker-Siddeley* Uçak Firması tarafından Türk Genelkurmayı'na "*Gladiator*" uçağı teklif edilmiştir. Bir Fransız firması olan *Morane-Saulner*'in 360 m.p.h. hıza sahip bir makine satmaya yönelik teklifleri de Türk Genelkurmayı'nın oldukça ilgisini çekmiştir.³⁸

Türk Genelkurmayı, Mr. Walton'un Ankara'daki acentesine İngilizler 480 k.p.h. (300 m.p.h. ya da Fransızlarınkinden 10 k.p.h. daha az) bir hıza sahip Hawker "*Furry*" uçağını kendilerine teklif ederlerse, İngilizlerin teklifini Fransızlarınkine tercih edeceklerini bildirmiştir. Ancak, Mr. Walton'un firması *General Aircraft*'in elindeki en son model *Rolls-Royce Kestrel* 16 motorlarıyla *Furry* uçağı, sadece 240 m.p.h. hız yapabiliyordu. Dolayısıyla İngilizlerin böyle bir teklifte bulunmaları mümkün değildi.³⁹

Türklere ayrıca, 470 k.p.h. hıza sahip Amerikan *Bellanca* avcı uçağı, 7 tonluk Fransız *Amict* bombardıman uçağı da teklif edilmesine rağmen Türk Genelkurmayı, özel bir çeşit bombardıman uçağı olarak *Bristol*'u tercih ediyordu. Ayrıca Türk Genelkurmayı, bu sipariş için gereken düzenlemelerin Büyük Britanya'da yapılması halinde ihtiyaç duyduğu tüm uçak siparişlerini gelecekte mümkün olduğunca İngilizlere vermeyi düşünüyordu.⁴⁰

Türk Genelkurmayı'na eğitim uçağı olarak ise Alman *Gotha* ve Fransız *Morane* makineleri sunulmuştur. Türk Genelkurmayı, mümkün olması halinde gerekli görülen tüm askeri ihtiyaçlarını çoğunlukla Birleşik Krallık'tan temin etmeyi istediği için bu uçakların alımına sıcak bakmamıştır. Türk yetkililer, Mr. Walton'un acentesiyle iletişime geçerek kendilerine Alman ve Fransız makinelerine rakip olacak bir İngiliz eğitim uçağının temin edilip edilemeyeceğine ilişkin bilgi almak istemiştir. Mr. Watson, tek kişilik gelişmiş eğitim uçağı olarak yalnızca Hawker *Furry* uçağını önerebilmiştir. Ancak bu uçak, Türklerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktı. Türklerin istediği makine, çift kontrollü iki kişilik bir eğitim uçağı olan *Avro* ile benzer özelliklere sahipti.

Türk Genelkurmayı'nın ihtiyaçlarını ve isteklerini göz önünde bulunduran İngiliz Hava Bakanlığı, Türk uçak siparişlerine ilişkin şu temel noktaları saptamıştır:⁴¹

- 1- "*Furry*", Türklerin en azından 450 k.p.h. hız istemesi nedeniyle o an için uygunsuzdur.
- 2- "*Gladiator*", aynı nedenle uygunsuzdur.

³⁸ PRO, AIR 2/1673, *Turkey/Aircraft Orders*, 27.08.1936

³⁹ PRO, AIR 2/1673, *Turkey/Aircraft Orders*, 27.08.1936

⁴⁰ PRO, AIR 2/1673, *Turkey/Aircraft Orders*, 27.08.1936

⁴¹ PRO, AIR 2/1673, *Turkey/Aircraft Orders*, 27.08.1936

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

3- 40 tanesi 20 mm. Orlikan bombardıman topu ile birlikte teslim halinde olan *P.Z.L.* uçağı, sahip olduğu Gnone Rhone K.14 motoru ile 440 k.p.h. hıza ulaşmaktadır.

4- 20 adet *P.Z.L. P.24* daha Türkiye’de inşa edilmektedir ve ileride bu uçaktan bir 40 adet daha üretilebilir. Türkiye bu uçak üretimi için sınırsız lisansa sahiptir.

5- Türkiye, tek kişilik uçak için en az 450 k.p.h. hız istediği için İngilizler, Bristol “*Blenheim*” uçağının hızının 450 k.p.h olduğu garanti etmektedir.

6- “*Hurricane*” uçağının üretimi için Türklere ruhsat verilmelidir.

Bu arada İngiliz istihbaratının edindiği bilgiye göre Almanya, bombardıman uçağı, bombardıman topu ile birlikte tek kişilik “*Heinkel*” uçağı (490 k.p.h. hıza sahip olduğu iddia edilmektedir.) mühendisler, havalimanı ekipmanı, personel eğitmenlerini tedarik etmek üzere 10 yıllık bir programı Türkiye’ye teklif etmesi için *Krupp* firmasına yetki vermiştir. Ödeme şekli, takas olacaktı. Doğru olması halinde, söz konusu teklifin Çanakkale ve İstanbul Boğazları’nın istihkâm edilmesiyle ilgili olduğunu düşünen İngiliz Hava Bakanlığı’na göre Türklere yapılan bu teklif, müthiş olsa da Türkiye’deki Alman askerî müdahale ve başarısı kesinlikle kabul edilemezdi. Almanların Türkiye üzerindeki nüfuzunu arttırmasından endişe eden ve bu nedenle Almanların cazip teklifini arka plana atmak isteyen İngiltere, Türklere istedikleri gibi en az 450 k.p.h. performansla sahip bir makine temin edinceye ve “*Hurricane*” üretimi için kendilerine lisans verilmesi kesinleşinceye kadar *P.Z.L.* tek kişilik uçağının yapımının devam etmesine karar vermiştir.⁴²

Bristol 142 Blenheim çift motorlu bombardıman uçağının satın alımı için 16 ayda 14 makine teslim edilmesini ön gören *Bristol Blenheim Sözleşmesi*, İngiliz Uçak Şirketi Bristol ile Türkiye arasında 28 Ağustos 1936’da Londra’da imzalanmıştır.⁴³ Aynı tarihlerde Türk uçak pazarının imkânlarını incelemek üzere Türkiye’ye giden *Hawker-Siddeley* Uçak Şirketi’nin Avrupa Bölge Müdürü Mr. C. S. Emery, Ankara’da Albay Celal Yakal ile görüşmüştür. Emery’nin Albay Yakal’dan edindiği bilgiye göre, avcı uçaklarında olmasını istedikleri 450 k.p.h.’nin altında bir performansla sahip oldukları için Türk hava makamları, Albay’ın performanslarını tam olarak bildiği *Hawker “Furry”* ya da *Gloster “Gladiator”* uçaklarına herhangi bir ilgi duymuyordu. Yakal’ın asıl dikkatini çeken, *Hawker “Hurricane”* (*Rolls Royce Merlin* motoru) tek kişilik avcı uçağıydı.⁴⁴

Bristol Uçak Şirketi, Türklerin kendisine sipariş ettiği Bristol “*Blenheim*” uçaklarından ikisini Temmuz 1937’de teslim hazır hale getirmiştir.⁴⁵ *Blenheim* uçaklarının şartnameleri ile yedek parçalarının Türkiye’de yapılabilmesi için gerekli olan teknik konuları yerinde

⁴² PRO, AIR 2/1673, *Turkey/ Aircraft Orders*, 29.08.1936

⁴³ PRO, AIR 2/1673, *Turkey/ Aircraft Orders*, 29.08.1936

⁴⁴ PRO, AIR 2/1673, *Turkey/ Aircraft Orders*, 02.09.1936

⁴⁵ *Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, Belge No: 030/10/59/399/6, 12.11.1937

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

incelemek, ayrıca bu uçakların nasıl üretildiğini ve ne şekilde tamir edildiğini öğrenmek üzere bir Türk mühendisin altı ay süreyle İngiltere'ye gönderilmesine karar verilmiştir.⁴⁶

Türkiye, 12 adet Blenheim uçağının temini için Birleşik Krallık'a sipariş vermesinin ardından, bu uçaklara ek olarak 12 Blenheim uçağı daha edinme ihtimalini araştırmaya başlamıştır.⁴⁷ Türk Hava Ataşesi Yüzbaşı Rıfat Özdeş'in Hava Bakanlığı'nda görevli olan Binbaşı Boyle'a yazmış olduğu 24 Ocak 1938 tarihli mektup, Türkiye'nin söz konusu 12 dâhil olmak üzere 18 Blenheim uçağı daha satın almak istediğini ve böylece Birleşik Krallık'tan toplam olarak 30 adet Blenheim uçağı sipariş etmeyi düşündüğünü ortaya koymuştur.⁴⁸

İlerleyen günlerde Türkiye adına ikinci bir parti 12 Blenheim uçağı satın almak üzere Bristol Uçak Şirketi ile Yüzbaşı Özdeş arasındaki müzakereler devam etmiştir. Bu görüşmeler sırasında meydana gelen gelişmeleri İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bildiren Bristol Uçak Şirketi yetkililerinden Binbaşı G. H. Abell'in vermiş olduğu bilgiye göre Türklerin son teklifleri, ilk önerdiklerinden çok daha memnuniyet vericiydi. Ancak Türklerin teklifleri, Bristol Uçak Şirketi'nin yaklaşık £ 300,000'i iki buçuk yıl boyunca bağlamasını gerektireceği için Şirket tarafından kabul edilmesi mümkün değildi.⁴⁹

Yüzbaşı Özdeş, Binbaşı Boyle'a 15 Şubat 1938'de gönderdiği mektubunda, Cumhuriyet'in 29 Ekim'deki yıldönümü vesilesiyle Blenheim uçaklarının bir kitle uçuşu halinde Türkiye'ye gönderilmesinin, Türk Milli Savunma Bakanlığı tarafından son derece arzu edildiğini belirtmiştir. Böyle bir uçak gösterisinin Türk kamuoyu üzerinde yaratacağı olumlu etkiye dikkat çeken Özdeş, her zaman ki İngiliz inceliğinin bu durumda da devreye girerek bu uçaklardan en azından 12 tanesinin Eylül sonuna kadar Türklere teslim edilmesi için gerekli onayın verilmesi hususunda Binbaşı Boyle'un yardımını rica etmiştir.⁵⁰

Dış İrtibat Subayı Yardımcısı G. C. Bateman, bu ricasına cevaben Yüzbaşı Özdeş'e bir mektup göndermiştir. Mektubunda Özdeş tarafından yapılan bu teklifin İngiliz Hava Bakanlığı'nın verebileceği tüm ilgi ve yardıma sahip olacağını garanti eden Bateman, bu talebin gerçekleştirilmesinin her şeyden önce fabrikaların üretim hızıyla doğrudan ilişkili olarak Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarına bağlı olduğunu ve üretimin beklentinin altında kalması durumunda yabancı dostlar için ayrılması düşünülen uçakların teslim tarihlerinin ertelenmesi gerekeceğini belirtmiştir.⁵¹

Türkiye'ye deniz yoluyla ulaşan ilk iki Blenheim uçağının kurulumu, Türk yetkililerin üç filo halinde düzenlenmesi talebinde buldukları 24 Blenheim'in de üssü olacak olan

⁴⁶ Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030/18/01/02/82/21/5, 21.03.1938

⁴⁷ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 04.01.1938

⁴⁸ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 24.01.1938

⁴⁹ PRO, T 160/1191, *British Aircraft for Turkey*, 08.02.1938

⁵⁰ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 15.02.1938

⁵¹ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 24.02.1938

İzmir’de gerçekleştirilmiştir. 1937-1938 kışı sırasında kurulumları tamamlanan bu uçaklar, 10 Mayıs 1938 tarihine kadar uçurulmamışlardır.⁵²

Sonraki dört Blenheim uçağının üçü 7 Mayıs’ta, diğeri ise 9 Mayıs’ta havadan Nuremberg, Budapeşte, Üsküp ve Atina rotasını izleyerek İzmir’e ulaşmıştır. Kurulumları yapılan iki Blenheim’i test etmek üzere İzmir’de kalan Mr. Deacon, uçakların 12 Mayıs tarihinde Ankara’da gerçekleştirilen gösteriminde de hazır bulunmuştur. Mr. Deacon’un verdiği bilgiye göre bu uçakların gösterimine Hava, Deniz ve Genelkurmay Başkanı Maraşel Fevzi Çakmak, Genelkurmay Başkan Yardımcısı General Asım Gündüz, Milli Savunma Bakanı General Kazım Özalp, Türk Hava Birliği Başkanı M. Fuat Bulca ve yaklaşık bir düzine kadar Türk Hava Kuvvetleri memuru katılmıştır.⁵³

Uçuş gösterileri sırasında Türk generallerin gösterdikleri tepkileri izleyen Mr. Deacon, Blenheim uçaklarının siparişinden sorumlu olan eski Başbakan General İsmet İnönü’nün gördüklerinden oldukça memnun olduğunu gözlemlemişti. Deacon tarafından verilen bilgiye göre, uçuş gösterisinin ardından İnönü’nün söylediği ilk söz, “Onlar için ne uzun bir zaman beklemek zorunda kaldık.” olmuştu. Gösterinin sona ermesinin ardından uçaklar, üç filo halinde Türkiye’nin sipariş ettiği 24 Blenheim’in üssü olacak İzmir’e hareket etmişlerdir.⁵⁴

4. Türkiye’ye Avro-Anson Uçağı Temin Edilmesi

Türkiye, 1938-1939 Türk hava programına dâhil edilmek üzere satın alınacağı dönemin en yüksek nitelikli ve modern bombardıman talim uçaklarını tespit etmek için yabancı ülkelerde çeşitli araştırmalar yapmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Türkiye’nin bu uçaklarda aradığı özellikleri tam anlamıyla karşılayan tek uçağın, İngiliz Avro Anson olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Türkiye, 1,614,140 Türk lirası olarak tahmin edilen tutarı aşmaması kaydıyla yedek motoru ve parçaları ile birlikte komple olarak 25 adet çift motorlu Avro Anson bombardıman talim uçağını Birleşik Krallık’tan pazarlıkla satın almaya karar vermiştir.⁵⁵

Türkiye, Ocak 1938’den itibaren Birleşik Krallık’tan 25 adet Avro Anson uçağı sipariş etmek imkânlarını araştırmaya başlamıştır.⁵⁶ İngiliz-Türk Kredi Antlaşması kapsamında Türkiye’ye 25 adet Anson uçağı tedarik edilmesi için taraflar arasında yapılan müzakerelerin sonucunda, Temmuz 1939’da sözleşme imzaya hazır hale getirilmiştir.⁵⁷

⁵² PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 18.05.1938

⁵³ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 18.05.1938

⁵⁴ PRO, AIR 2/1673, *Question of Possible Purchase of British Aircraft*, 18.05.1938

⁵⁵ Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030/18/01/02/86/13/12, 21.02.1939

⁵⁶ PRO, FO 371/23289, *Avro-Anson Aircraft Required by Turkish Government*, 18.01.1939

⁵⁷ PRO, AVIA 15/2286, *Construction of 25 “Anson” Aircraft by A. V. Roe&Co. Limited for the Turkish Government*, 13.07.1939.

5. Türkiye'nin Birleşik Krallık'tan Lysander Uçağı Talebinde Bulunması

Birleşik Krallık'tan Lysander uçağı talebinde bulunan Türkiye, bu uçakların kendisine temin edilmesi için İngiliz *Westland Aircraft Ltd.* Firması ile anlaşmıştır. Türkiye'nin 36 adet Lysander uçağı satın almak için 1938 tarihli Türk-İngiliz Silahlanma Kredisi Sözleşmesi'nde belirtilen şartlar çerçevesinde *Westland Aircraft Ltd.* Firması ile imzaladığı sözleşmeye göre, söz konusu uçakların maliyeti şu şekilde olacaktır:⁵⁸

Sözleşmeye göre, söz konusu firmaya Türkiye tarafından ödenecek toplam tutar, £468,388'dir. Bu toplama göre;

(a) 36 Lysander uçağı	£365,940
(b) Bu uçaklar için ilave ekipman	£56,060
(c) Yedek parçalar, vb.	£46,348

İmzalanan sözleşme uyarınca 12 uçak, 31 Aralık 1939'a kadar; 12 uçak 31 Ocak 1940'a kadar ve kalan 12 uçak ise 29 Şubat 1940'a kadar Türklere teslim edilecekti. Ancak, bu üç grubun sırasıyla 12 Aralık, 12 Ocak ve 12 Şubat'a kadar dağıtılmaları da mümkün olabilirdi.⁵⁹

Birleşik Krallık Hava Bakanlığı ilk etapta, *Westland Aircraft Ltd.* Firması'nın, 36 adet Lysander uçağını temin etmek üzere Türkiye'den talep ettiği fiyatların yüksek olduğundan endişe etmiştir. İngiliz yetkililer tarafından yapılan geniş çaplı incelemelerin sonucunda firmanın, 36 Lysander uçağı için Türklere olması gerekenden %10 daha fazla bir tutar talep ettiği anlaşılmıştır. Yani, *Westland Aircraft Firması* sözleşme kapsamında Türkiye'den, aynı uçağı Birleşik Krallık Hükümeti'ne satması durumunda talep edeceği fiyattan neredeyse £ 46,000 daha fazla alacaktı.⁶⁰

Bir İngiliz uçak firmasının yakın zamanda tam bir ittifak içinde olunacağı umut edilen yabancı bir ülkeye fahiş fiyatla uçak satmasının son derece uygunsuz olduğunu düşünen Birleşik Krallık, Türkiye'nin üstlendiği kredileri belirlenen tarihte ödeyemeyeceğini de göz önünde bulundurarak bu duruma bağlı olarak bu fahiş fiyatın belli bir süre boyunca herhangi bir oranda İngiliz vergi mükellefi üzerine yıkılabilme tehlikesinin de farkındaydı.⁶¹ Buna karşılık ne pahasına olursa olsun acil ihtiyaç duydukları uçakların teslimatını güvence altına almak isteyen Türk Genelkurmay Başkanlığı, *Westland Aircraft Ltd.* Firması ile imzaladıkları sözleşmede belirlenen fiyatlara uymaya hazır olmakla birlikte, sözleşme koşullarının yerine getirilmesini riske atacak her türlü davranıştan uzak durmak konusunda kararlıydı.⁶²

⁵⁸ PRO, FO 371/23290, *Supply of "Lysander" Aircraft to Turkey*, 23.08.1939

⁵⁹ PRO, FO 371/23290, *Supply of "Lysander" Aircraft to Turkey*, 23.08.1939

⁶⁰ PRO, FO 371/23290, *Supply of "Lysander" Aircraft to Turkey*, 23.08.1939

⁶¹ PRO, FO 371/23290, *Supply of "Lysander" Aircraft to Turkey*, 23.08.1939

⁶² PRO, FO 371/23290, *Supply of "Lysander" Aircraft to Turkey*, 23.08.1939

Birleşik Krallık Maliye Bakanlığı'ndan verilen bilgiye göre, Türkiye ile Westland Aircraft Ltd. Firması arasında 27 Mayıs 1938 tarihli İngiliz-Türk Silahlanma Kredisi Sözleşmesi kapsamında aksesuarları ve yedek parçalarıyla birlikte 36 “Lysander” uçağının temini ve bunların deniz yoluyla Türklere teslimi için yapılan sözleşme, Birleşik Krallık Hükümeti tarafından onaylanmıştır.⁶³

6. Türk-İngiliz Kurmay Görüşmeleri

Uzak Doğu'da Japonya'nın, Avrupa kıtasında ise Almanya ve İtalya'nın 1930'lu yılların başlarından itibaren mevcut statükoyu bozmaya yönelik saldırgan tavırlar içerisine girmeleri, Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulmaya çalışılan Versailles düzeninin artık sonuna gelindiğine işaret ediyordu.⁶⁴ Yeni bir dünya savaşı ihtimalinin ortaya çıkması üzerine böyle bir tehlikeye hazırlıksız ve yeterince güçlü olmayan bir savunmayla yakalanmak istemeyen Türkiye, 1935 yılından itibaren ordusunu güçlendirmek için çeşitli girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Türk Genelkurmayı'nın, mevcut bir savaşta muhtemel bir Alman hava taarruzuna maruz kalınmasından endişe etmesine bağlı olarak ordunun takviye edilmesi sırasında öncelik, hava savunmasına verilmiştir. Hava savunmasını güçlendirmek isteyen Türkiye, bu amaçla İngiltere'den uçak siparişinde bulunmak üzere harekete geçmiş ve bu konudaki girişimlerini revizyonist faaliyetlerin arttığı 1935 tarihinde yoğunlaştırmıştır. Hava savunmasının geliştirilmesi meselesinin Türk Genelkurmayı'nın öncelikli konuları arasında yer almasında, başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere dönemin önde gelen idarecilerinin, bu hususa büyük bir önem vermeleri de etkili olmuştur. Zira hava savunmasının artırılması için daha fazla çaba harcamak gerektiğine inanan Atatürk, Kasım 1936 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında yeni bir programın uygulanmaya başlanması dolayısıyla Türk Hava Kuvvetleri'nin henüz istenen güce ulaşamadığına değindikten sonra güçlü bir hava ordusu oluşturmak için emin adımlarla ilerlediklerini belirtmiştir.⁶⁵ Aynı şekilde Başbakan İsmet İnönü de hava ordusunun güçlendirilmesi için Türk halkının fedakârlık yapması gerektiğine işaret etmiş ve hava savunması için Türkiye'ye, asgari 500 uçağın gerekli olacağını ifade etmiştir.⁶⁶

Üçlü İttifak Antlaşması'nın imzalanması için yapılan müzakerelerin öncesinde Türk ve İngiliz Genelkurmayları, 1 Mayıs 1939'da bir araya gelerek “kurmay görüşmeleri” adı verilen çeşitli toplantılar gerçekleştirmişlerdir. Ankara'da yapılan bu görüşmelerde tarafların Genelkurmayları, iki ülke arasında kara, hava ve deniz alanlarında yapılacak iş birliği sorunlarıyla ilgili genel görüşlerini birbirlerine sunmuşlardır.⁶⁷

⁶³ PRO, FO 371/23290, *Supply of “Lysander” Aircraft to Turkey*, 29.08.1939.

⁶⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara 1989, s. 51.

⁶⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre V, C.13, 01.11.1936, s. 6.

⁶⁶ Abidin Daver, “Bize Yalnız Tayyare Değil, Tayyare Sanayii de Lazımdır.”, *Cumhuriyet*, 03.03.1937. 1.

⁶⁷ PRO, FO 371/23294, *Staff Conversation with Turkey*, 01.05.1939.

Birleşik Krallık açısından, Türkiye'nin mutlaka karşılanması gereken temel ihtiyaçlarının tespit edilmesi öncelik taşıyordu. Bununla birlikte her ne kadar uygun aşamaya gelindiğinde Türklere bir dereceye kadar mali yardımda bulunulması gerekli olmasına rağmen, Birleşik Krallık için kendilerinin de ekonomik zorluklar içerisinde olduklarını Türk temsilcilere bildirmek ve müzakereler başlamadan kendilerine mali destek sözü vermemek oldukça önemliydi. Nitekim Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'nın düşüncesine göre de müzakerelerin öncesinde Türkiye'ye herhangi bir vaatte bulunulmamalıydı. Yine de, müzakereler sona ermeden önce Birleşik Krallık'ın, Türkiye için hiçbir şey yapamayacağını söyleyerek Türklere tarafından "kötü niyet göstergesi" olarak algılanabilecek bir tutum sergilemesi, nihai sözleşmenin imzalanma ihtimalini tehlikeye sokabilirdi. Dolayısıyla, İngilizlerin Türk gereksinimlerini karşılamak için bir şeyler yapması gerekeceği aşikârdi.⁶⁸

Türk Genelkurmayı, çoğunlukla teknik ayrıntıların bulunduğu, silahlanma ve teçhizat konusundaki ihtiyaçlarının yer aldığı uzun bir listeyi General Weygand aracılığıyla Birleşik Krallık'a sunmuştur. Türk askeri gereksinimlerini içeren bu listede, hava kuvvetlerinin takviye edilmesi için gerekli görülen teçhizat şu şekildedir:⁶⁹

III- Hava Kuvvetleri

(a) *Uçaklar, tercihen savaş uçağı, bombardıman uçağı, ordu iş birliği uçakları ve üçte bir tutarındaki yedek uçak gövdesiyle birlikte dalış bombardıman uçağı ve temin edilen malzemenin çeyreği tutarında yedek motorlar, yani:*

(b) *Avcı uçağı*

Bombardıman uçağı (1/5 uçuş botları) Toplam 250

Ordu iş birliği uçakları

Dalış bombardıman uçağı

Eğitim amaçlı makineler (Türkiye'de üretilecek.) Toplam 100

(b) *250 uçak için silahlanma;*

Uçaklar için silahlar ve makineli tüfekler

Bombalar (Tahrip gücü yüksek, yangın bombası, gaz)

Yukarıda bahsedilen silah ve makineli tüfekler için cephane

Işık bombası ve işaret fişekleri

(c) *250 uçak için teçhizat;*

⁶⁸ PRO, FO 371/23294, *Staff Conversation with Turkey*, 12.05.1939

⁶⁹ PRO, FO 371/23294, *Staff Conversation with Turkey*, 01.05.1939

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Fotografik cihazlar, paraşüt

(d) Yer ekipmanı ve taşıma (genel ihtiyaçlar için)

Tank kamyonları, demiryolu tank vagonu, kablosuz motor takımları, zırhlı seyyar atölye, motor aydınlatma takımları, motorlu karanlık oda, motor yaygın pompaları, motor spreylere, traktör, petrol tankları, arıza ekipmanları ve motorlu vinçler, kamyonlar, seyyar hangarlar.

(e) Fabrikaların onarım ve inşası

Hâlihazırda mevcut olan fabrika ve atölyeler onarılacak ve aynı türden yeni tesisler kurulacak.

Uçak fabrikası, motor fabrikası, paraşüt fabrikası, hafif metal ürünleri için fabrikalar, bomba fabrikaları, uçaklar için tamir atölyeleri, motorlar için tamir atölyeleri, bu hizmetler için vasıflı personel ve eğitmenler.

(f) Hava Kuvvetleri personelinin eğitim ve öğretimi

Tamircilerin eğitimi (yaklaşık 50-100)

Elektrikçilerin ve telsiz operatörlerinin eğitimi (yaklaşık 20-40)

Uzman eğitmen, umumi hizmet memurları, mühendislik memurları ve uçuş eğitim okullarımız için uzman görevlendirilmesi

(g) Yakıt

IV. Uçaksavar ve Tanksavar Silahları

(a) Tanksavar silahları, 1350 adet 3.7 cm. 'lik silahlar

(b) 1000 adet 3.7 cm 'lik uçaksavar silahları ve 20 mm. 'lik silahlar

(c) 260 adet 7,5 ve 9,4 cm. 'lik uçaksavar topu

XIII. Askeri Fabrika ve Binalar

(c) Uçaksavar ve tanksavar silahları ve diğer savaş malzemeleri için bir fabrika inşası,

XIV. Hava ve mekanize birlikler için petrol, mazot ve ağır yağ stoklarının oluşumu

XV. Uzman Subayların Eğitimi (Türk subaylar)

Birleşik Krallık'a sunulan Türk ihtiyaç listesi, özetle Türk Ordusu'nun yirmi tümeninin modern bir şekilde tamamen yeniden silahlandırılmasını içeriyordu. Türkiye'nin, teknik detaylarla dolu bu ihtiyaçlarını karşılaması için kendisine baskı yapacağına inanan Birleşik Krallık'ın, birkaç yılda karşılanamayacak uzun vadeli bir politikaya dayanan bu ihtiyaçların

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

hepsini karşılaması mümkün değildi. Bununla birlikte, söz konusu listede yer alan bazı gereksinimlerin Fransızlar tarafından tedarik edilmesi ihtimal dâhilindeydi.⁷⁰

İngiliz ve Türk heyetleri arasındaki görüşmeler devam ederken, İngilizlere verilmiş olan ihtiyaç listesindeki taleplerden herhangi birinin henüz yerine getirilmemesi, Türk Hükümeti'ni rahatsız etmeye başlamıştır.⁷¹ Türk Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras ile bu meseleye ilişkin bir görüşme yapan İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi H. Knatchbull Hugessen'in düşüncesine göre mevcut durum politik açıdan kesinlikle zarar görüyordu.⁷² Türkiye'ye gönderilecek malzemelere dair yaşanabilecek bir gecikmenin uzun vadede kendilerini de olumsuz bir şekilde etkileyeceğine inanan Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı da bu konuda Büyükelçi ile aynı görüşü paylaşıyordu. Erken bir savaşta çok gerekli olacak Türk ihtiyaç listesinde yer alan malzemelerin Türkiye'ye gönderilmesinde meydana gelecek herhangi bir gecikme, hem Türklerin moralini ziyadesiyle bozacağı hem de İngilizlerin kendi çıkarları bakımından Türkiye'nin bu malzemelere sahip olması büyük önem taşıdığı için ilk sevkiyatların geciktirilmemesi gerekiyordu. Bu nedenle Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı, Türk Hükümeti'nin tutumunda ciddi birtakım değişiklikler olmadığı sürece, bu malzemelerin gönderimlerinde bir gecikme yapılmaması gerektiğini açık bir biçimde ifade etmiştir.⁷³ Birleşik Krallık Hava Bakanlığı ise, hâlihazırda Türk Hükümeti ile müzakere halinde olup, bazı ekipmanları sağlama aşamasında bulduklarını, mevcut siparişler ek ihtiyaçları da karşılayabilecek bir duruma gelebileceklerini bildirmiştir.⁷⁴

Türk heyetinin Londra'ya ulaşmasından önce, Türk ihtiyaç listesini incelemek üzere Müttefik Talepleri Alt Komitesi ve İmparatorluk Savunma Komitesi, Kabine Sekreteri Sir Edward E. Bridges başkanlığında bir araya gelmiştir. İlgili tüm departmanların katıldığı toplantıdaki genel görüş Türk heyetinin, kendilerinden vermek için hazır olduklarından daha fazlasını isteyecekleri şeklindeydi.⁷⁵ Toplantıda Birleşik Krallık'ın, bir ittifak antlaşması imzalaması şartıyla silahlanma siparişleri vermesi için Türkiye'ye £ 6,000,000'lik bir kredi verildiğine de işaret edilmiştir. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı tarafından Londra'ya gelen Türk heyetine Birleşik Krallık Genelkurmay Başkanı'nın, donanma, kara ve hava ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayrılacak bu £ 6,000,000'in şu şekilde paylaşılmasını uygun gördüğü bildirilmiştir.⁷⁶

⁷⁰ PRO, FO 371/23294, *Anglo-Turkish Staff Conversation*, 19.05.1939

⁷¹ PRO, FO 371/23294, *Anglo-Turkish Staff Conversation*, 20.06.1939

⁷² PRO, FO 371/23294, *Anglo-Turkish Staff Conversation*, 29.06.1939

⁷³ PRO, ADM 116/4196, 14.07.1939

⁷⁴ PRO, FO 371/23294, *Turkish Technical Military Mission*, 05.06.1939

⁷⁵ PRO, FO 371/23294, *Turkish Technical Military Mission*, 05.06.1939

⁷⁶ PRO, ADM 116/4196, *Turkish Military Mission*, 29.06.1939

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Donanma Bakanlığı	: £ 3,450,000
Savaş Bakanlığı	: £ 800,000
Hava Bakanlığı	: £ 1,750,000

Müttefik Talepleri Komitesi, 18 Temmuz 1939'da Türk gereksinimlerinin görüşüldüğü bir toplantı gerçekleştirmiştir. Görüşmeler sırasında, Türk Hükümeti ile bu konuyla ilgili önceden yapılmış olan sözleşmeler ve muhtemel taahhütler üzerinde de durulmuştur. Buna göre Türk Hava Kuvvetleri'nin takviye edilmesine yönelik malzemeler şu şekilde belirtilmiştir:⁷⁷

Önceden Resmi Olarak Onaylanmış Sözleşmeler

<i>Hava Programı</i>	: £
<i>18 Blenheim uçağı</i>	: 160,272.0.0.
<i>Mercury motoru ve yedek parçalar</i>	: 41,300.9.6.
<i>İşaret tabancaları</i>	: 167.16.2
<i>İşaret fişekleri</i>	: 161.19.9
<i>Lewis silahları</i>	: 5,080.10.0.
<i>TOPLAM</i>	: 206,982.15.5.

Eski Krediden Muhtemel Taahhütler

<i>Onay için sunulan sözleşmeler</i>	£	£
<i>36 adet Lysander uçağı</i>	468,348	572,920

Yukarıdakilere ilaveten İngilizlerin, 15 adet Hurrricane uçağı (£ 300,000 olacağı farz edilebilir.) ile büyük ihtimalle 10 adet Blenheim uçağının (£ 200,000'den daha az olacağı tahmin edilmektedir.) maliyetlerini de üstlenmeleri gerekecekti. Söz konusu bu iki uçağın maliyeti bu kaynaktan karşılanması halinde yine de kalan bir bakiye olacaktı.⁷⁸

Türk uçak gereksinimleriyle ilgili son gelişmeler hakkında Dışişleri Bakanlığı'na bilgi veren Filo Komutanı Elmhurst'ün ifade ettiğine göre, 31 Temmuz 1939'da Birleşik Krallık Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı ile görüşen General Orbay, kendisine £ 2,000,000'i uçak gereksinimleri için tahsis edilen £ 10,000,000'lik yeni silahlanma kredisi kapsamında Türk ihtiyaçlarını içeren bir liste vermiştir. Bu listede yer alan ihtiyaçlar şunlardır:⁷⁹

⁷⁷ PRO, FO 371/23294, *Supply of War Material to Turkey*, 31.07.1939

⁷⁸ PRO, FO 371/23294, *Supply of War Material to Turkey*, 31.07.1939

⁷⁹ PRO, FO 371/23289, *Supply of Aircraft to Turkey*, 04.08.1939

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

- (1) 15 adet “Hurricane”
- (2) Savaş uçağı olarak donatılmış 10 adet “Blenheim”
- (3) Türkiye’de bulunan 30 “Blenheim” uçağı için dönüşüm setleri
- (4) 30 adet “Spitfire” uçağı
- (5) 30 adet “Squa” (Pike bombardıman uçağı)
- (6) 25 adet eğitim uçağı (Türkler, bunlar için lisans satın almayı ve onları Türkiye’de inşa etmeyi arzu etmektedir.)
- (7) Yer ekipmanları

Bu siparişlerin öncelik sırası ilk olarak (1) ve (2) ve ardından (6) ve (7) olup, Birleşik Krallık Hava Bakanlığı (1), (2), (3),(6) ve (7)’yi onaylamış, (4) ve (5)’i ise tetkik etmeye karar vermiştir.⁸⁰

Bunların yanı sıra Türk Hükümeti, eğitmen olarak Türkiye’ye üç hava subayı daha gönderilmesini ve İngilizlerin yaptığı 58 Türk hava subayının ve erinin Birleşik Krallık’ta eğitilmesine yönelik teklifin onaylanmasını da bu listeye eklemiştir. Bununla birlikte görüşme sırasında, Türk silahlanma ihtiyaçlarının yer aldığı uzun ve ayrıntılı bir listeyi önceden Birleşik Krallık Hükümeti’ne sunduklarını belirten General Orbay’a, İngiliz Kurmay Başkanı tarafından bu kapsamlı gereksinimlerin yerine getirilebileceğine inanması için cesaret verecek herhangi bir davranışta ya da vaatte bulunulmamıştır.⁸¹

İngiliz-Türk Silahlanma Kredisi kapsamında Türkiye’ye verilecek savaş malzemesi konusunda görüşmek üzere ilgili Bakanlıkların yetkilileri 8 Ağustos 1939’da bir araya gelmişlerdir.⁸² Meselenin detaylı bir biçimde ele alındığı bu toplantıda, Türkiye için hemen tedarik edilebilecek malzemelerin özelliklerine de değinilmiştir. Buna göre:⁸³

Bomba ve cephaneleriyle birlikte 50 adet Battele bombardıman ve 14 ya da büyük bir ihtimalle 15 adet Hurricane avcı uçağı, Ağustos ayında Türkiye’ye gönderilebilmek üzere hazır olacaktı. Ayrıca Hava Bakanlığı tarafından Londra’daki Türk heyetine ilave bir 50 Battele bombardıman uçağı, 50 adet eğitim makinesi, 30 adet Blenheim uçağını Türkiye’de olan avcı uçaklarına dönüştürmek için ekipman, fotografik vb. aparatlar ve Türkiye’de eğitim tesisleri kurulması teklif edilmiştir.

⁸⁰ PRO, FO 371/23289, *Supply of Aircraft to Turkey*, 04.08.1939.

⁸¹ PRO, FO 371/23289, *Supply of Aircraft to Turkey*, 04.08.1939

⁸² PRO, FO 371/23295, *Supply of War Material to Turkey*, 09.08.1939

⁸³ PRO, FO 371/23295, *Supply of War Material to Turkey*, 13.07.1939

Bu arada, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı, Polonya'ya giden savaş malzemesi ile yüklü olan S.S. "Lassel" gemisinin 19 Eylülde İstanbul'a ulaşacağı Büyükelçi Hugessen'e bildirilmiştir. Büyükelçiye verilen bilgiye göre, söz konusu bu gemi aşağıda belirtilen malzemeyi taşımaktadır: 14 adet Hurricane uçağı, 1 adet Spitfire uçağı, 7 adet Battle uçağı, 6,000 ton bomba, 2³ milyon top mermisi, 150 adet paraşüt, 112 adet Browning makineli tüfek (avcı uçağı için), 21 adet römork ve 9 adet cer aracı içeren mekanik taşıma.⁸⁴

7. Kraliyet Hava Subaylarının Türkiye'de Görev Yapmaları

İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Sir Percy Loraine'in 27 Ocak 1939 tarihli telgrafından Türkiye'nin, üç Kraliyet Hava Kuvvetleri subayının Türkiye'de görevlendirilmeleri için Birleşik Krallık yetkililerinden ricada bulunduğu anlaşılmaktadır.⁸⁵

Türkiye'nin bu talebi, İngiliz Maliye Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı hatta Dışişleri Bakanlığı'nın farklı departmanları arasında ufak bazı tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Maliye Bakanlığı, Türklerin ileride daha fazla İngiliz subayı istemesi halinde bu durumun Meclis'te sorun oluşturmasından endişelenirken, Dışişleri Bakanlığı ise, daha fazla İngiliz danışman talebinde bulunamayacağını Türkiye'ye açık bir biçimde söylenebileceğini düşünüyordu. Genel olarak bu meselede buluşulan ortak nokta ise, Türklere böyle bir uyarıda bulunmanın bir çeşit intihar olacağıydı. Birleşik Krallık halihazırda Türkiye'ye 16 milyon sterlinlik bir kredi vermişken, iki ülke arasındaki dostluk adına Türklere birkaç yüz sterlin daha verilmesi herhangi bir sıkıntı yaratmayacaktı.⁸⁶

Büyükelçi Loraine'in verdiği bilgiye göre, Binbaşı E. C. Huddleston ile Yüzbaşı L.B.B. King Eskişehir'deki Türk Uçuş Eğitim Okulu'nda görev yapmak üzere 19 Ocak 1939'da, Filo komutanı Yarbay R. Pyne ise Yıldız'daki Harp Okulu'nda hizmet etmek üzere 21 Ocak 1939'da İstanbul'a gitmişlerdir.⁸⁷ Bu üç İngiliz subayının hizmetinden memnun kalınması sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı adına Londra'daki Türk elçiliği tarafından İngiliz Hava Kuvvetleri'nde görev yapan Binbaşı Frank William Dixon-Wright ile Türk Hava Kuvvetleri Havacılık Okulu'nda görev yapması için Haziran 1939'da bir sözleşme imzalanmıştır.⁸⁸

8. Türk Hava Subaylarının Birleşik Krallık'ta Eğitimi

Bahsedilen bu dört İngiliz subayının Türkiye'de görev yapmaları talebinde bulunan Türkiye, Türk hava subaylarının da İngiltere'de askeri havacılık eğitimi almaları için Birleşik Krallık'a başvurmuştur. İngiliz Hava Bakanlığı kayıtları incelendiğinde 1928-1930 yılları

⁸⁴ PRO, AIR 8/296, *Assistance to Turkey*, 18.09.1939

⁸⁵ PRO, FO 371/23289, *Loan of Royal Air Force Officers to Turkey*, 27.01.1939

⁸⁶ Karakuş, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerinde Türk-İngiliz İlişkileri (1935-1939)*, s.220.

⁸⁷ PRO, FO 371/23289, *Loan of Royal Air Force Officers to Turkey*, 27.01.1939

⁸⁸ PRO, FO 371/28289, *Armament Instructor for Turkish Air Force*, 27.06.1939

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

arasında en az altı Türk hava subayının İngiltere’de eğitim kursları aldığı görülmektedir.⁸⁹ 1935’de de yine bir miktar Türk hava subayının İngiltere’de benzer eğitimleri almaları için Birleşik Krallık Hava Bakanlığı ile çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Önemli diplomatik konular dikkate alındığında söz konusu bu taleplerinin İngilizler tarafından olumlu bir tepkiyle karşılanacağını düşünen Türk yetkililerine göre bu girişimleri, “Lozan Antlaşması’ndan beri iki ülke arasındaki ilişkilerde en önemli adımı” teşkil etmiştir.⁹⁰

Benzer bir istekle 1939 tarihinde tekrar Birleşik Krallık Hükümeti’ne başvuran Türkiye’nin bu talebi sonucunda yedi Türk hava subayının Kraliyet Hava Kuvvetleri’nde eğitim almalarına karar verilmiştir. Türkiye, böyle bir girişimde bulunurken, bu subaylardan ikisinin İngiliz savaş filolarına bağlı olmasını istediğini Birleşik Krallık’ın ilgili yetkililerine bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da Sir L. Pliphant ile görüşerek kendisinden bu taleplerini kabul etmeleri için Birleşik Krallık Hava Bakanlığı’nı ikna etmesini rica etmiştir. Türkiye’nin bu konuya verdiği önemin farkında olan Sir Oliphant, Aras’ın arzusunun güçleri doğrultusunda Türkleri memnun etmek için istekli olan ve bombardıman ile keşif uçak filolarına bağlı olması gereken Türk subaylara her türlü kolaylığı sağlamak üzere hazır olan Birleşik Krallık Hava Bakanlığı yetkililerine hemen iletmiştir. Ancak Birleşik Krallık Hava Bakanlığı Konseyi, söz konusu bu Türk talebini ayrıntılı bir şekilde değerlendirdikten sonra savaş filoları hususunda her zaman izlenen olağan uygulamaların dışına çıkmayacakları yanıtını vermek zorunda kalmıştır.⁹¹

Hava Konseyi, savunma mücadelelerinin etkinliğinin basit olarak yalnızca insan ve uçağın niteliğine değil, aynı zamanda çok gizli olan taktik yöntemlerinin geliştirilmesine bağlı olduğuna inanıyordu. Geçmiş yıllarda yoğun araştırmalar sonucunda İngilizler tarafından ulaşılan verimliliğin standardı, memnuniyetle başka bir ülkeninkiyle mukayese edilebilirdi. Bununla birlikte, başkaları tarafından öğrenilmesi halinde bu gelişmelerin büyük ölçüde ziyan olması kaçınılmazdı. Bir İngiliz savaş filosuna bağlı olan yabancı bir subayın belirtilen bu yöntemleri ve teknik bilgileri öğrenmesine engel olmak mümkün değildi. Bu duruma bağlı olarak Hava Konseyi için, yabancı subayların Kraliyet Hava Kuvvetleri savaş filolarına bağlı olmalarına izin vermeme politikasından vazgeçmek söz konusu olamazdı.⁹²

Bir kere yabancı subayların savaş filolarında yer almasına izin vermeme politikasından ödün verildiği takdirde diğer ülkelerden de gelebilecek benzer talepleri reddetmenin Birleşik Krallık Hükümeti için neredeyse imkânsız olacağını düşünen Sir Oliphant, yine de Hava Konseyi’nin ilgili konuda Türklere verdiği bu olumsuz karar karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Bununla birlikte Hava Bakanlığı’nın ulusal güvenlik çıkarları nedeniyle mutlaka

⁸⁹ PRO, AIR 2/1673, *Request for Training of Turkish Air Force Officers*, 18.11.1935

⁹⁰ PRO, AIR 2/1673, *Request for Training of Turkish Air Force Officers*, 14.11.1935

⁹¹ PRO, FO 371/23289, *Training of Turkish Royal Air Force Officers in The United Kingdom*, 01.06.1939

⁹² PRO, FO 371/23289, *Training of Turkish Royal Air Force Officers in The United Kingdom*, 01.06.1939

izlediği “yabancı subayların Kraliyet Hava Kuvvetleri savaş filolarında görev almalarına izin vermeme” prensibini büyük bir kararlılıkla sürdürme isteğine hak vermiştir.⁹³

9. İtalya'nın Tarafsızlığının Sağlanması Durumunda Birleşik Krallık Tarafından Türkiye'ye Verilmesi Öngörülen Yardım

Birleşik Krallık Deniz, Kara ve Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanları, Orta Doğu'da görev yapan komutanlarına bilgi vermesi amacıyla mevcut kaynaklardan karşılaştırmalı olarak elde ettikleri tespitlere bağlı olarak, İtalya'nın tarafsız kalması halinde Alman ve/ya da Rus saldırılarına karşı Türkiye'ye verilebilecek askeri yardıma ilişkin kısa süreli İngiliz politikasının küçük bir özeti olarak sayılabilecek bir rapor hazırlamışlardır.⁹⁴

Söz konusu bu raporda belirtildiği üzere, İngiliz deniz kuvvetlerinin Türk sularına gönderilmesini mümkün kılacak düzenlemeler yapmak suretiyle hava savunmaları ve İzmir ile İzmit'te bulunan Türk üslerinin bölgesel deniz savunmalarını gerçekleştirmek, yapılması gerekli bir başlangıç olacaktır. Bu tarihlerde daha çok yerel deniz savunmalarını güçlendirmek için bazı adımlar atılırken, hava savunmasının ikinci planda kaldığı görülmektedir.⁹⁵

Mısır'dan Türkiye'ye gönderilmesi planlanan tüm kara ve hava kuvvetleri için denizaltı savar ile birlikte uçaksavar korumasının sağlanması, İngilizler tarafından verilen bir başka taahhüttü. İskenderiye'yi korumak için ayrılan Mısır'daki uçaksavar birliklerinin bir bataryası, mobil ekipmana sahipti.⁹⁶

Orta Doğu Komutanlığı bünyesinde bulunan kaynaklardan, aşağıda belirtilen büyüklükte bir kuvvet oluşturarak Türk Hava Kuvvetleri'ne yardımda bulunulacağı tahmin ediliyordu:⁹⁷ 5 adet bombardıman uçağı filosu, 1 adet ordu iş birliği uçağı filosu, 3 adet savaş uçağı filosu.

Bu gücün Türkiye'ye yapacağı yardım Rusya ve Almanya'nın, Türkiye'ye tek tek ya da birlikte saldırıda bulunup bulunmayacağına bağlı olacaktır.

Balkanlar üzerinden bir Alman hamlesinin ortaya çıkması durumunda, Müttefik kuvvetleri ile onların üslerinin güvenliğini Bulgar ve Yugoslav havaalanlarından yapılacak bir Alman hava saldırısına karşı koruyabilmek, Türkiye'nin batısındaki bombardıman ve savaş uçağı filolarının birlikte kullanılmasını gerektirecekti. Rusya'nın da herhangi bir tehdit oluşturması durumunda, bu ülkenin en hassas noktasına karşı harekete geçecek (Kafkasya'daki petrol tedarik yatakları) vurucu Müttefik gücünün sayısını da belirlemek

⁹³ PRO, FO 371/23289, *Training of Turkish Royal Air Force Officers in The United Kingdom*, 01.06.1939

⁹⁴ PRO, FO 371/28870, *Military Assistance to Turkey*, 25.12.1939

⁹⁵ PRO, FO 371/28870, *Military Assistance to Turkey*, 25.12.1939

⁹⁶ PRO, FO 371/28870, *Military Assistance to Turkey*, 25.12.1939

⁹⁷ PRO, FO 371/28870, *Military Assistance to Turkey*, 25.12.1939

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

gerekecekti. Rus hava saldırılarına maruz kalabilecek Irak'taki hedeflerin güvence altına alınması için birtakım önlemler alınmalıydı.

Henüz hiçbir savaş filosuna sahip olmayan Hindistan'ın bir Rus hava saldırısına uğraması da gözden kaçırılmaması gereken bir ihtimaldi. Rus tehdidinin ciddi olduğunun anlaşılması halinde, Türkiye ya da Irak'ın zararına olsa da savaş uçaklarının Mısır'dan hareket etmeleri gerekli olabilirdi. Bu duruma bağlı olarak Irak'ta ve gerektiğinde tüm gücü Türkiye'nin batısında toplamak için ihtiyaç duyulacak esneklikle birlikte Türkiye'nin batısında hazır bir üs bulunması elzemdi.

Türkler, gerekli hazırlıkları tamamladıkları takdirde, nakliye hazır olduğunda taahhüt edilen hava kuvvetleri Türkiye'ye gönderilebilirdi. Bağlantı hatlarının güvenli olması şartına bağlı olarak, hazırlık önlemleri tamamlandıktan sonra yaklaşık üç hafta gibi bir süre içerisinde Irak'ta bir hava kademesinin toplanması mümkün olabilirdi.

10. Türkiye İçin Uçaksavar Toplarının Tedarik Edilmesi

Son zamanlarda Türkiye üzerindeki tehdidin daha da arttığını düşünen Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Numan Menemencioğlu, Türklere etkili bir yardım yapmalarını sağlayacak en yüksek çabayı göstermelerini rica etmek üzere, Birleşik Krallık Savunma Koordinasyon Bakanı Lord Chatfield ile 12 Aralık 1939'da Londra'da görüşmüştür. Zira Menemencioğlu'na göre Türk cephesinin yetersiz bir savunmayla bırakılmaya devam etmesi, Müttefikler açısından büyük bir dezavantaj yaratacaktı.⁹⁸

Görüşmeleri sırasında Menemencioğlu, Lord Chatfield'a Türkiye'nin uçaksavar toplarına duyduğu ihtiyaçtan bahsetmiştir. Hatta bu ihtiyaç, neredeyse tanksavar toplarına duyulan ihtiyaç kadar büyüktü. İyi donatılan ve son derece yetenekli olan Türk topçu sınıfının hareketlerinin, Trakya'daki arazinin özelliğine bağlı olarak Türk hatlarının arkasından gelebilecek düşman hava saldırıları tarafından engellenebilecek olması, Türk Genelkurmayı için büyük bir endişe sebebiydi. Bu nedenle Türk uçaksavar savunmasını güçlendirmek oldukça gerekliydi.⁹⁹

Mısır'daki İngiliz Büyükelçisi'nin, Türk Bakanı'yla yaptığı bir görüşmenin ayrıntılarını içeren telgrafından, Türk Hükümeti'nin aslında önceki tarihlerde de uçaksavar topu satın almak için Birleşik Krallık'tan yardım istediği anlaşılmaktadır. Büyükelçinin, mektubunda belirttiğine göre uçaksavar topları, Yavuz savaş gemisinde kullanılmak üzere talep edilmişti. Sonraki tarihlerde bu taleple ilgili bir gelişme yaşanmamıştır.¹⁰⁰

⁹⁸ PRO, FO 371/23870, *Supply of Anti-Tank Guns to Turkey*, 13.12.1939

⁹⁹ PRO, FO 371/23870, *Supply of Anti-Tank Guns to Turkey*, 13.12.1939

¹⁰⁰ PRO, ADM 16/4198, *Naval War Material for Turkey*, 18.09.1939

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Türklerin talep ettiği uçaksavar toplarının nasıl ve ne şekilde temin edilebileceğini inceleyen Birleşik Krallık, bu konunun tanksavar topu tedarik etmekten daha da güç olduğunu fark etmiş ve Türklerin bu talebini karşılamak üzere alternatif çareler aramaya başlamıştır. Savaş başlamadan önce Macar Devlet Silah Fabrikası, İngilizler için 40 mm. uçaksavar topu imal ediyordu. Bofors hafif uçaksavar toplarının lisansı, bir İsveç firmasına aitti. Savaşın başlamasıyla birlikte, muhtemelen Almanya'nın tepkisinden korkan Macar Hükümeti, tüm uçaksavar toplarının teslimatlarını durdurmuştu. Bunun üzerine Budapeşte'deki İngiliz Bakanı aracılığıyla, bu topların dağıtımına ara verilmemesi veya sipariş edilmiş olan 32 adet uçaksavar topunun aktif savaştan bir devlet olmayan Mısır'a teslim edilmesi için Macarlara yapılan teklife, Macar Hükümeti tarafından olumsuz yanıt verilmiştir.¹⁰¹

Savaş başlamadan önce Birleşik Krallık için üretilmiş olan 24 adet Bofors A.A. uçaksavar topunu Türkiye'ye vermeyi kabul eden, ancak daha sonra Almanya'nın tepkisine uğramaktan endişe ettiği için bu dağıtımı gerçekleştirilmeyen İsveç Hükümeti'nin, bu topların bir kısmını ya da tamamını Finlandiya için ayırdığı anlaşılmıştır. Bu durum karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Türkiye, İngilizlerden kendisine 162'si acil olmak üzere toplam 324 adet Bofors topu temin etmesini rica etmiştir.¹⁰²

Aralık 1939'da Birleşik Krallık, Macaristan'ın büyük ihtimalle İngilizlere ve Mısır'a vermeyi kabul etmediği Bofors ve A.A. topu ile birlikte bazı savaş malzemelerini Finlandiya'ya vermeyi teklif ettiğini öğrenmiştir. Bu malzemelerin Almanya üzerinden Finlandiya'ya taşınması güç olacağından başka bir yere gönderilebileceği anlaşılınca Birleşik Krallık, bu fazla uçaksavar topu stokunun Türkiye'nin ihtiyacını karşılamak için kullanılabilirliğini düşünmüştür. Bu topların Türkiye'ye teslim edilmesini sağlamak için sterlin ödemesi yaparak belki de Macarların ikna edilebileceğini ümit eden Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı, bunun gerçekleşmesi için Dışişleri Bakanlığı'ndan, Budapeşte'de bulunan İngiliz Bakanı'na bir telgraf gönderilmesini istemiştir. Savunma Bakanlığı'nın bu talebi üzerine Budapeşte'deki Bakan, Macar Devlet Fabrikası'nda üretilen 40 mm. Bofors topunun Türklere verilmesi için Macarlara baskı yapmakla görevlendirilmiştir. Telgrafta ayrıca, Türkiye'nin uçaksavar topu ihtiyacının toplam 324 adet olduğu, savaş başladığında Macaristan'ın bir miktar Bofors uçaksavar topunu İngilizlere teslim etmek üzere bir taşeron sözleşmesi altında bulunduğu bildirilmiş ve eğer Macar Hükümeti'nin, bu topları Finlere vermeyi teklif ettiği gerçekten doğruysa böyle bir teklifin eşit ölçüde Türklere de yapılabileceğinden söz etmesi önerilmiştir. Bununla birlikte Macar Hükümeti'nin, İngilizlerin umduğu gibi söz konusu uçaksavar toplarını Türkiye'ye vermeyi kabul etmemesi ihtimaline

¹⁰¹ PRO, FO 371/28870, *Supply of Anti-Tank Guns to Turkey*, 16.12.1939

¹⁰² PRO, FO 371/28870, *Supply of Anti-Tank Guns to Turkey*, 16.12.1939

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

karşılık, Macaristan'dan uçaksavar topu elde etme ihtimaliden bir süre için Türklere bahsedilmemesi kararlaştırılmıştır.¹⁰³

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin büyük bir ihtiyaç duyduğu ve ısrarla istediği uçaksavar toplarını temin edebilmek için yoğun bir emek harcayan İngiltere, İngiliz askerleri için ayrılmış olan topların Türklere verilmesi önerisinde bile bulunmuştur. Türkiye'nin gereksinimini karşılayacak miktarda uçaksavar topuna sahip olmadığını anlayan İngiltere, Türkiye'yi geri çevirmek istemediğinden bu meseleyi halletmek için farklı yollara başvurmuş ve Türkler tarafından talep edilen miktarı tedarik edebilmek için elinden gelen her türlü gayreti sarf etmiştir. İngiltere'nin, Türkleri memnun edebilmek adına kendi savunma programına zarar vermek pahasına yapmaya hazır olduğu bu anlamlı fedakârlığı ve göstermiş olduğu muazzam gayreti, Türkiye'nin dostluğuna verdiği önemin büyüklüğü ile açıklamak mümkündür.

Sonuç

1930'lu yılların başlarından itibaren Almanya ve İtalya'nın mevcut statükoyu değiştirmeye yönelik saldırgan tutumlar içerisinde girmelerine karşılık, İngiltere ve Fransa'nın liderliğini üstlendiği anti revizyonist bir grup ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar süren yıpratıcı savaşlar sonunda varlığını tüm dünyaya kabul ettirmeyi başaran Türkiye, güçlüklerle elde ettiği kazanımlarını koruyabilmek için izlediği çok yönlü dış politikaya uygun olarak bir yandan bölgesel ittifaklar kurmak yoluyla topraklarının güvenliğini sağlamaya çalışırken diğer taraftan da İngiltere'yle yakınlaşarak Batı İttifakı'na yönelmiştir.

Türkiye, savaş tehlikesinin artmaya başladığı 1935 yılından itibaren, savunmasını güçlendirmek ihtiyacını hissetmiş ve ordusunu modernize etmek üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Muhtemel bir savaşta tarafsız kalmak amacını taşımasına rağmen, stratejik konumunu da göz önünde bulundurarak herhangi bir Alman ya da İtalyan saldırısına hazırlıksız yakalanmak istemeyen Türkiye'nin, gereksinim duyduğu askeri teçhizatı sipariş etmek için başvurduğu ülke ise, son dönemde giderek yakınlaştığı İngiltere olmuştur. Türkiye, 1936 yılından başlayarak ordusunu takviye etme çalışmalarına hız vermiş ve bu konudaki eksikliklerini tamamlamak için İngiltere ile temasa geçmiştir. Savaş çıkması halinde Türklerin dostluğuna her zamankinden daha çok ihtiyaç duyacağını düşünen İngiltere, Türkiye'den gelen bu yardım talebini büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Zira güneye uzanacak bir Alman ve İtalyan tehdidinin Orta Doğu'daki sömürgelerinin güvenliğini tehlikeye düşürmesinden endişe eden İngiltere'nin söz konusu bu coğrafyada tam bir kontrol elde etmesinin yolu, Türkiye'nin dostluğuna sahip olmasından geçiyordu. Bu duruma bağlı olarak İngiltere'nin, savaşın başlamasından kısa bir süre önce Türkiye'yi önce ekonomik, sonrasında

¹⁰³ PRO, FO 371/28870, *Supply of Anti-Tank Guns to Turkey*, 16.12.1939

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

---

ise siyasi olarak kendine bağlamak amacıyla Türklere verdiği yüklü krediler, iki ülke arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır.

Eldeki mevcut kaynaklar, Türkiye'nin ordusunu modernize ederken önceliği hava savunmasına verdiğini ve İngiltere'den sipariş edilen silahlanma siparişlerinin büyük çoğunluğunu hava kuvvetlerini güçlendirmeye yönelik askeri teçhizatın oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Balkanlar üzerinden gelebilecek bir Alman hava saldırısından çekinen Türkiye, 1935 yılından itibaren İngiltere'den uçak siparişi vermek üzere çeşitli girişimlerde bulunmaya başlamış ve ilerleyen tarihlerde bu konudaki çabalarını arttırmıştır. Almanya'nın 16 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgalinin ardından Türk hava sahasına yönelebilecek olası bir Alman tehlikesine ilişkin kaygıları iyice artan Türkiye'nin, bu tarihte İngiltere'den uçak elde etme teşebbüslerini yoğunlaştırdığı görülmektedir. Türkiye, 1936-1939 yılları arasında İngiltere'den o dönemin yüksek teknolojik özelliklerine sahip olan *Blenheim*, *Avro-Anson* ve *Spitfire* başta olmak üzere çeşitli savaş uçakları sipariş etmiştir. Türkiye'nin kendisinden talep ettiği siparişlerin ekonomik yönden desteklenmesi gerekeceğinin farkında olan İngiltere, Türkiye'nin güvenini kaybetmemek adına böyle bir fedakârlığa hazırды. Nitekim kimi zaman kendi savaş programını zarara uğratma pahasına Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için elinden gelen tüm gayreti gösteren İngiltere, farklı ülkelere aldıkları silahlanma siparişlerini yerine getirirken önceliği her zaman ayrıcalıklı bir yere koyduğu Türklere vermeye özen göstermiştir. Türk siparişlerini yerine getirmek konusunda karşılaşılan ekonomik güçlükler, kimi zaman İngiliz devlet adamları arasında görüş ayrılıkları ve tartışmalara neden olmuşsa da sonuç olarak ulaşılan ortak nokta hep, Türkiye'nin dostluğunun İngiltere için kaybedilmesi göze alınamayacak kadar değerli olduğu ve bu uğurda yapılacak fedakârlıklar ile alınacak risklerin aslında İngiltere'nin kendi çıkarlarına hizmet edeceği gerçeği olmuştur. İngiltere'nin Türkleri memnun etmek adına harcadığı bu emek en nihayetinde karşılığını bulmuş ve Türkiye, tercih ettiği tarafı açık bir biçimde ortaya koyan 19 Ekim 1939 tarihli Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalayarak İngilizlerin arzu ettiği şekilde Batı İttifakı'ndaki yerini almıştır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

1. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1.1. Cumhuriyet Arşivi

BCA, 30/10/59/399/6.

BCA, 30/10/60/406/5.

BCA, 30/18/01/02/68/78/01.

BCA, 30/18/01/02/78/74/11.

BCA, 30/18/01/02/82/21/5.

BCA, 30/18/01/02/86/13/12.

2. İngiliz Milli Arşivi (The National Archives)

2.1. Public Record Office

2.1.1. Foreign Office (FO)

PRO, FO 371/23289, Supply of Aircraft to Turkey.

PRO, FO 371/23289, Avro-Anson Aircraft Required by Turkish Government.

PRO, FO 371/23289, Loan of Royal Air Force Officers to Turkey.

PRO, FO 371/23289, Training of Turkish Royal Air Force Officers in The United Kingdom.

PRO, FO 371/23290, Supply of "Lysander" Aircraft to Turkey.

PRO, FO 371/23294, Staff Conversation with Turkey.

PRO, FO 371/23294, Anglo-Turkish Staff Conversation.

PRO, FO 371/23294, Supply of War Material to Turkey.

PRO, FO 371/23295, Supply of War Material to Turkey.

PRO, FO 371/23870, Supply of Anti-Tank Guns to Turkey.

PRO, FO 371/28289, Armament Instructor for Turkish Air Force.

PRO, FO 371/28870, Military Assistance to Turkey, 1939.

PRO, FO 371/28870, Supply of Anti-Tank Guns to Turkey.

2.1.2. Air Ministry (AIR)

PRO, AIR 2/1673, British Embassy/Angora, Telegram No:137.

PRO, AIR 2/1673, Question of Possible Purchase of British Aircraft.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

PRO, AIR 2/1673, Aircraft for Turkey.

PRO, AIR 2/1673, Visit of Turkish Mission.

PRO, AIR 2/1673, Notes on Interview Between D.C.A.S. and Turkish Mission.

PRO, AIR 2/1673, Question of Possible Purchase of British Aircraft.

PRO, AIR 2/1673, Request for Training of Turkish Air Force Officers.

PRO, AIR 2/1673, Turkey/ Aircraft Orders.

PRO, AIR 8/296, Assistance to Turkey.

2.1.3. Admiralty (ADM)

PRO, ADM 116/4196, Turkish Military Mission.

PRO, ADM 16/4198, Naval War Material for Turkey.

2.1.4. Treasury (T)

PRO, T 160/1191, British Aircraft for Turkey.

2.1.5. Aviation (AVIA)

PRO, AVIA 15/2286, Construction of 25 “Anson” Aircraft by A. V. Roe&Co.Limited for the Turkish Government.

2. TBMM Zabıt Cerideleri

Devre V, C.13, 01.11.1936.

3. Gazeteler

Cumhuriyet

4. Dergiler

Ayın Tarihi, Mart 1938, No:52, I- Türkiye, a: İçerde.

Ayın Tarihi, Mayıs 1938, No:54, Türkiye’ye Kredi.

5. Kitap ve Tezler

Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1975.

Gönlübol, Mehmet, vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1789-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

Karakuş, Erdoğan, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerinde Türk-İngiliz İlişkileri (1938-1939)*, IQ Yay., İstanbul 2006.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Öztop, Fatma Anıl, *Türk-İngiliz İlişkileri (1939-1945)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara 1989.

Uyar, Elif, *Türk-İngiliz Siyasal İlişkileri (1929-1936)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., Antalya 2007.